

SÁMOVÉ

JAZYK, LITERATURA A SPOLEČNOST

Vendula Hingarová, Alexandra Hubáčková,
Michal Kovář (edd.)

Pavel Mervart 2009

Tato publikace byla podpořena grantem z Islandu, Lichtenštejska a Norska v rámci Finančního mechanismu EHP a Norského finančního mechanismu v rámci grantového projektu „Multietnické Norsko: sámský jazyk a realie na českých univerzitách“.

This publication was supported by a grant from Iceland, Liechtenstein and Norway through the EEA Financial Mechanism and the Norwegian Financial Mechanism.

Lektoroval:
Prof. PhDr. Leoš Šatava, CSc.

© Vendula Hingarová, Alexandra Hubáčková, Michal Kovář
a autoři článků a překladů, 2009

© Pavel Mervart, 2009

ISBN 978-80 86818-99-3

SÁMSKÉ JAZYKY

- hlavní koncentrace Sámů, většina hovoří sámsky
- koncentrace stovek Sámů, část asimilovaná
- nízká koncentrace Sámů, většinou asimilovaní

severní sámsština	inarijská sámsština
luleská sámsština	skoltská sámsština
piteská sámsština	kildinská sámsština
umeská sámsština	terská sámsština
jižní sámsština	DVOJAZYČNÉ OKRSKY
(označeny velkými písmeny)

hranice mezi jazyky podle Sammallahti 1998

VITALITA SÁMŠTINY NAPŘÍČ GENERACEMI

Vendula Hingarová

Tento článek je případovou studií *mezigeneračního předávání jazyka* v rodinách, ve kterých se hovoří anebo hovořilo jedním ze sámských jazyků. Cílem článku je na základě empirických dat od devíti sámských respondentů popsat proměny vícejazyčnosti u sámských rodin a diskutovat je v kontextu společenských událostí. Měnící se jazykové znalosti jednotlivých generací jasně dokládají, že během posledního století proběhla řada společenských proměn, které výrazně ovlivnily jazykové chování a postoje Sámů vůči jejich zděděnému jazyku.

Článek je výstupem pilotního výzkumu, který jsem realizovala na podzim 2008 v sámském Guovdageaidnu (norsky *Kautokeino*) v nejsevernějším cípu Skandinávie. Na sámské vysoké škole jsem se účastnila intenzivního kurzu o Sámské kultuře a tento článek je revidovanou verzí závěrečné práce.¹

1 Účast na kurzu byla podpořena nadací Sasakawa (Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund) při Univerzitě Karlově.

Jelikož se dlouhodobě zabývám sociolingvistickým výzkumem indiánského jazyka nahuatlu, chtěla jsem zmapovat jazykové kompetence ze zcela odlišného kulturního prostředí. Záměrem mé studie je aplikovat metodu jazykového rodokmenu, kterou jsem v souvislosti s výzkumem mezigeneračního přenosu jazyka vypracovala u nahuaských indiánů. Metodou se zjišťuje základní jazykové vybavení u rodin menšinového národa, tj. jakými jazyky hovoří rodiče s dětmi a partneři mezi sebou v rámci celého příbuzenstva, přičemž empirická data jsou schematicky prezentována pomocí barevných grafických symbolů. Jazykový rodokmen tak názorně vypovídá o „osudu“ menšinového a majoritního jazyka napříč několika generacemi. Metoda je vhodná právě pro zkoumání rodin z vícejazyčného prostředí a mapuje sociolingvistické fenomény, jakými jsou míra vitality menšinového jazyka a jeho uchování či jazykový posun.

Článek je dělen do tří částí. První představí údaje o počtu Sámů. Další popíše metodu jazykového rodokmenu a její vizuální zpracování. Závěrečná část komentuje empirická data a na jejich pozadí diskutuje tendence v jazykové politice v severním Norsku.

JAZYKOVÁ SITUACE SÁMŮ V KONTEXTU NORVEGIZACE

Dnes žije v Norsku 40 tisíc Sámů a polovina z nich hovoří jedním ze tří sámských jazyků. Nejrozšířenější severní sámštinou hovoří 85 % Sámů, tj. asi 17 tisíc osob, luleskou sámštinou asi tisíc osob, a jižní sámštinou o polovinu méně. Existuje několik obcí, kde se sámština používá každý den, ve většině míst však značná část Sámů přestala na své děti mluvit sámsky a tímto jazykem mluví jen nejstarší generace. Mnozí hovoří o sámštině jako o mateřském jazyku všech Sámů, tedy i těch, kteří sámštinu již neovládají.²

2 Například v předmluvě skandinávského překladu sámské poezie se píše: „[D]oufáme, že překlad poslouží Sámům, kteří neovládají svůj mateřský jazyk, jako aperitiv či podnět, aby si jej ve vší dokonalosti

Je-li nutné jedinou větou charakterizovat novodobé dějiny sámského společenství v Norsku, pak musíme říci: Je to doba před norvegizací, během norvegizace a po ní. Norvegizace byla menšinová politika, která od 19. století prosazovala kulturně jazykovou asimilaci, jíž byly vystaveny všechny menšiny v Norsku, zvláště pak Sámové a Finové na severu Norska. Pro pochopení kontextu současné situace sámštiny si musíme stručně připomenout toto sámské „období temna“, kterému dnešní sámští politici a aktivisté dávají za vinu neuspokojivý status sámských jazyků a kultury a ke kterému se často odkazuje v diskurzu o sámských jazykovědných otázkách.

Od poloviny 19. století zhruba do 60. let 20. století byli Sámové pod silným tlakem asimilační politiky. V důsledku rasistických ideologií a norského národnostního hnutí byli od konce 19. století vystaveni opatřením, která je jako nemluvíci norštiny cíleně znevýhodňovala. Konkrétně se to např. týkalo pozemkového zákona z počátku 20. století, který poskytoval půdu pouze norským mluvícím obyvatelům, a opatření, která zakázala používat sámštinu jako vyučovací jazyk a jako jazyk komunikace mezi dětmi v internátních školách. Učitelům byl dáván příplatek podle toho, kolik žáků naučili hovořit norský. Tlak na asimilaci občanů do struktur národního státu a jeho kulturních i jazykových premis byl zvláště zřetelný v poválečném období rekonstrukce válkou zničeného severu. I když řada sámských organizací dlouhodobě protestovala proti asimilačním tendencím, norvegizace oficiálně skončila až v 70. letech 20. století, kdy tehdy už stabilizovaná norská společnost začala sámským požadavkům věnovat větší pozornost.

Od konce 70. let 20. století Sámové rozšířili svou rétoriku o témata ekologických aktivistů, jak bylo patrné ve společných protestech proti výstavbě vodní elektrárny ve Finnmarce (tzv. *Alta saken*), a navíc se intenzivně zapojili do mezinárodního hnutí za práva původních populací. Mezi ostatními menšinami si získali

mohli osvojit a využít všech jeho darů.“ (Gaski, In Valkeapää 2000, N.A.: *Solen, min far*. Kautokeino: DAT)

SÁPMI

SÁMSKÉ
INSTITUTE

jedinečné postavení, což jim dalo možnost kriticky se ohradit proti morálnímu nároku iniciativy Norska za dodržování lidských práv ve světě. Argumentovali tím, že tato práva se v případě norských Sámů nedodržují.

V posledních desetiletích Sámové zažívají etnické obrození postmoderní éry, ve kterém usilují o odčinění historických křivd asimilace a kdy se prostřednictvím nově ustanovených sámských institucí domáhají zajištění prostoru pro udržitelný rozvoj sámské společnosti. Za zásadní průlom v jazykově emancipačním hnutí lze považovat fakt, že se otázkou jazykové politiky již nezabývá pouze sámská elita, ale že se stala součástí každodenní agendy sámských institucí. Sámština se jako důležité společenské a politické téma dostala do popředí pozornosti i v politice Norska. Norský stát musel nakonec uznat, že ochrana a rozvoj sámského jazykového dědictví není jen kulturní hodnotou, ale týká se základních lidských práv a spravedlnosti. Hlavní prioritou sámské politiky je vitalizace, tj. posílení vitality sámštiny tam, kde se jí ještě hovoří, a revitalizace, tj. navrácení sámštiny do míst, kde už téměř zanikla (Hyltenstam 1991).

V posledních letech se podařilo uskutečnit řadu důležitých opatření. V roce 1989 byl založen sámský parlament jakožto nejvyšší zastupitelský úřad Sámů zodpovědný za rozvoj sámské kultury a jazyka. Jeho voliči jsou mimochodem přijímáni k registraci na základě jazykových kritérií.³ První vysoké učení pro Sámy *Sámi allaskuvla* si klade za cíl prosadit výzkum z hlediska Sámů, intenzivně se vědecky zabývat otázkami relevantními pro sámskou společnost a vychovávat sámské učitele, novináře a umělce.

Zdá se, že bitva je na poli legislativním i politickém vyhraná, protože se norský stát zavázal napravit poměry Sámů pomocí změn v ústavě (viz sámský zákon z roku 1990), sámština byla

3 Voličem do sámského parlamentu může být norský (skandinávský) občan starší 18 let, který je zaregistrován v sámské evidenci občanů (norsky *Samemanntalel*). Při registraci je třeba prokázat, že se dotýčený považuje za Sáma, hovoří doma sámsky anebo že sámština byla rodným jazykem jeho rodičů, prarodičů či praprarodičů. Potomci už zaregistrovaných Sámů jazyková kritéria splňovat nemusí.

zrovnoprávněna s norštinou, byla zavedena výuka sámštiny na školách a také celoplošné vysílání několika programů v sámštině. Ovšem Sámy teď čeká období možná ještě náročnější. Aby se totiž mohla politická a legislativní opatření vybojovaná sámskou elitou prosadit v praxi, je třeba zvrátit negativní předsudky mnoha Norů a také přesvědčit sámské rodiče, že budoucnost sámštiny je zodpovědností každého jedince. To, že k tomu mnohé rodiny nemají právě ta nejlepší východiska a předpoklady, ukáže část mé práce, která dokumentuje osud sámštiny v devíti sámských rodinách.

SÁMŠTINA V ČÍSLECH DROBNOHLEDEM SOCIOLINGVISTICKÉHO VÝZKUMU

Zjistit, kdo přesně sámsky hovoří, je otázka poměrně složitá a komplexní. To je ostatně příznačné pro většinu menšinových skupin ve světě. Nelze považovat za samozřejmé, že všichni členové etnické skupiny svým zděděným jazykem hovoří, a ti, kdo menšinovým jazykem mluví, se v něm umí vyjádřit i k jiným než rodinným tématům, jsou v tomto jazyce gramotní a zvládnou v něm pronést projev na veřejnosti. To se týká i řady mluvčích sámštiny, kteří získali vzdělání v majoritních jazycích. Jen polovina z nich může využít právo psát úřadům v sámštině nebo sledovat sámský tisk, a někteří ani neumí pomoci dětem s úkoly na hodinu sámštiny.

Jak je to tedy se znalostí sámštiny? Údaje o mluvčích sámštiny se od poloviny 19. století do roku 1970 zaznamenávaly v národních cenzech. První sociolingvistický výzkum o mluvčích sámštiny byl realizován už v roce 1861, další pak až o téměř 150 let později!

První detailní průzkum o národnostní rozmanitosti severního Norska vypracoval zakladatel sámských studií Jens Andreas Friis. Na základě vlastního výzkumu sestavil v roce 1861 podrobnou etnografickou mapu severního Norska od polárního kruhu

až k ruským hranicím, kde vedle Sámů a Norů žili i potomci finských přistěhovalců. Na etnografické mapě jsou kromě osad a údajů o úrovni bydlení (zda rodina bydlí v domě či v hliněné chýši) zakresleny i záznamy o počtu norských, sámských a kvenských rodin, a je graficky znázorněno, jakými dalšími jazyky dotyční hovoří.⁴ Podle Friise žilo v druhé polovině 19. století v severním Norsku 56 tisíc Norů, 14 tisíc Sámů a 4,5 tisíce Finů. V 75 % sámských rodin⁵ alespoň jeden člen hovořil i norský (tedy jeden z rodičů), ve 30 % rodin ovládali i finštinu; jednojazyčných sámských rodin bylo 25 %, tj. asi 3,5 tisíce Sámů. V každé šesté norské rodině alespoň jeden člen hovořil sámsky anebo finsky. Údaje o smíšených rodinách nebyly evidovány.

Friisova data jsou zajímavá z toho důvodu, že mapují jazykovou oblast severního Norska těsně předtím, než vstoupila v platnost přísná norvegizační opatření. Navíc se v moderní době kvůli přísnému zákazu sběru a zveřejnění osobních dat o příslušnících etnických skupin tak celoplošné sociolingvistické informace pravděpodobně už nikdy nepodaří získat. V kontextu mého studie je Friisova mapa zajímavá vizuálním zpracováním sociolingvistických informací. Ty jsou zobrazeny pomocí symbolů zakreslených v geografické mapě, která ukazuje, kde kdo bydlí a kterými jazyky hovoří.

Údaje o počtu Sámů se od druhé poloviny 19. století až do roku 1970 odvozovaly ze sčítání obyvatel v Norsku a pohybovaly se v rozmezí od osmi do čtyřiceti tisíc Sámů. Do roku 1930 byla v dotaznících i otázka na národnost/rasu a do roku 1970 i otázka na znalost sámštiny a kvenštiny. V roce 1930 se evidovalo kolem 20 tisíc Sámů, v roce 1950 se k jazykové znalosti sámštiny přihlásilo jen 8700 osob. V roce 1970 se ve vybraných oblastech zjistilo, že sámštinu má jako rodný jazyk pouze 10 500 osob, při-

4 Digitalizovaná etnografická mapa i tabulka s údaji o mluvčích jsou k dispozici na <http://www.dokpro.uio.no/friskartene/1861/1861oversikt.html>

5 Podle propočtů průměrnou sámskou rodinu tvořilo 6 členů, norskou 5,5 a finskou 5 členů.

čemž 27 500 osob mělo sámsky hovořící rodiče či prarodiče.⁶ Na otázku, zda se dotyčný považuje za Sáma, pozitivně odpovědělo jen devět tisíc osob. Tyto proměnlivé počty Sámů a mluvčích sámštiny jsou vysvětlovány negativním dopadem asimilační politiky a neochotou hlásit se k etnické příslušnosti (srov. Aubert 1978).

Od roku 1970 jsou otázky o používání sámštiny/kvenštiny vynechávány a údaje o mluvčích nabízejí sociolingvistické výzkumy. Ty se cíleně zaměřují na sběr informací o mluvčích sámštiny, míře užívání jazyka v rodině, na úřadech a v zaměstnání, dále zkoumají celkové postoje k jazyku, a také statistiku žáků s výukou sámštiny jako prvního a druhého jazyka. Rozsáhlá studie vypracovaná sámským jazykovým sekretariátem na základě širokého výběru respondentů odhaduje, že v roce 2000 žilo v Norsku 25 tisíc mluvčích sámštiny. Z toho polovina (53 %) v sámštině čte a píše a zbytek hovoří sámsky na různé úrovni, z toho 8 % jazyku jen pasivně rozumí (Ravna 2000). Severní sámštinu se děti učí nejvíce v domácím prostředí, jižní sámštinu si osvojují dospělí. Co se týče užívání jazyka v institucích, na úřadech se sámsky hovoří nejvíce v těch okresech, které jsou prohlášeny za dvojjazyčné.⁷ Nejlepší zajištění sámsky hovořícího personálu má luteránská církev (100 %), následují zdravotní zařízení (70 %) a soudy (45 %).

6 Viz sčítání z roku 1930, 1950 a 1970 Hlavní statistické kanceláře v Norsku (SSB), dostupné na <http://www.ssb.no/histstat/>

7 Za dvojjazyčné správní oblasti (norsky *forvaltningsområdet*) se považuje 8 okrsků, které se musí řídit jazykovými opatřeními sámského parlamentu, což znamená zajistit nabídku služeb ve veřejných institucích v sámštině. V roce 2009 je osm dvojjazyčných oblastí a patří k nim: šest severosámskojazyčných okrsků ve Finnmarce: Kautokeino/Guovdageaidnu (3000 obyvatel), Karasjok/Kárášjohka (2800 obyvatel), Nesseby/Unjárga (700 osob), Tana/Deatnu (3000 osob), Porsanger/Porsáŋgu (4000 osob); na pobřeží Kåfjord/Gáivuotna (2200 osob); lulesámská dvojjazyčná obec je Tysfjord/Divtasvuodna (2000 osob) a od roku 2008 i jihosámská Snåsa/Snåase (2200 osob) ve středním Norsku.

Výzkumů o vitalitě jazyka, resp. o ztrátě sámštiny vinou asimilace, byla od 80. let provedena celá řada (Helander 1984, Aikio 1987, Huss 1999 atd). V posledních letech se objevují i studie, které se zabývají otázkou vitalizace a revitalizace jazyka. Například J. Todal (2002) odpovídá ve své disertační práci na otázku, proč je vitalizace sámštiny úspěšná. Na základě statistik ze škol s výukou sámštiny, dotazníkového šetření a rozhovorů s rodiči a učiteli ukazuje, že od 90. letech 20. století zájem o výuku sámštiny stoupl o desítky až sto procent. Společenská atmosféra k postavení sámštiny jako druhotného jazyka se změnila a řada rodičů považuje návrat ke kořenům za důležitou součást výchovy dětí.

JAZYKOVÝ RODOKMEN JAKO NÁSTROJ KE ZKOUMÁNÍ VÍCEJAZYČNOSTI

Moje studie nabízí model ke sběru dat o vícejazyčných rodinách a následně jeho zpracování pomocí jazykových rodokmenů.

Výzkumným úkolem bylo zdokumentovat na základě výpovědí respondentů „osud“ sámštiny v několika generacích rodin sámského původu. Pro účely této práce jsem bohužel nemohla počítat s rozsáhlým empirickým šetřením, navíc jsem měla k respondentům omezený přístup a na sběr dat pouhý týden.

Vzorek respondentů byl vybrán metodou sněhové koule a jedná se o nahodilý výběr devíti jednotlivců. Oslovila jsem známé, studenty a zaměstnance Sámské vysoké školy. Volila jsem respondenty, u nichž se v rodině hovoří či hovořilo sámsky, a kteří tudíž splňují kritéria pro zápis do evidence sámských obyvatel sámského parlamentu. Do výběru jsem zařadila respondenty hovořící jedním ze tří sámských jazyků na území Norska. K výzkumnému rozhovoru jsem získala sedm žen a dva muže ve věku od 19 do 62 let.

V řízeném rozhovoru jsem respondenty vyzvala, aby popsali jazykové znalosti svoje a svých blízkých, popsali, zda se jedná o aktivní či pasivní znalost jazyka/ů a který z jazyků slouží jako

hlavní jazyk komunikace mezi členy rodiny. Jeden respondent popisoval jazykovou praxi ve vlastní rodině a dále podal informace o širší rodině z matčiny i otcovy strany.

Během rozhovoru s respondenty jsem jazykový rodokmen zakreslovala, což mělo několik výhod. Jednak respondent mohl sledovat, které údaje jsou pro jazykový rodokmen relevantní. Z etického pohledu dotyčný přesně viděl, která data jsou zaznamenávána, a navíc jsme se díky grafickému znázornění mohli vyhnout obsírnému popisu příbuzenských vztahů. Rodinné členy jsme označovali podle vztahu k respondentovi (např. nejstarší sestra matky a její dcera), čímž jsme se vyhnuli konkrétním jménům osob, a anonymita dat tak byla zajištěna už při jejich sběru.

V rozhovoru se objevila řada informací týkajících se postojů k jazykové situaci v rodině, procesu osvojování jazyků a vysvětlování, proč byl zvolen ten či onen jazyk ke komunikaci s dětmi. Tyto informace jsem zaznamenávala a některé komentáře jsou uvedeny v analytické části.

Volba zmapovat jazykovou praxi v rámci širšího příbuzenstva se ukázala jako vhodná strategie k získání dat kvantitativní povahy. Vycházela jsem z faktu, že lidé obvykle vlastní rodinu a své příbuzné dobře znají a že znalost jejich jazykových reálií je součástí širších vědomostí o rodině.

Na tomto místě je nepochybně důležité položit si otázku, do jaké míry lze považovat data o jazykovém chování vzdálených příbuzných za objektivní. Prezentovaná data rodokmenu totiž vycházejí z výpovědi obvykle pouze jednoho respondenta (jen v jednom případě rozhovoru asistovali dva členové jedné rodiny). Je známo, že někteří bilingvní jedinci si mnohdy své jazykového chování plně neuvědomují, a proto reportované jazykové chování i postoje nemusí vždy odpovídat faktu, jak by jej konstruoval odborník.

Ideálním případem je možnost data si ověřit. V případě rozhovorů se sámskými mluvčími jsem se setkala jen s hrstkou členů zkoumaných rodin a žádné odchylky jsem nezaznamenala.⁸ Ovšem

8 V právě probíhajícím výzkumu o mezigeneračním předávání nahuatlu v Mexiku pomocí dalších metod ověřuji spolehlivost reportovaných

podle mé zkušenosti z dřívějších výzkumů bývají v rodinách z vícejazyčného prostředí znalosti základních jazykových údajů součástí všeobecného rodinného povědomí.

Sámské respondenty lze navíc považovat za uvědomělé představitelky Sámů. Vysoké povědomí o jazykovém repertoáru u příbuzenstva připisují skutečnosti, že v Sápmi dnes existuje celkově vysoké povědomí o jazykové situaci sámštiny. Politicko etnické události posledních třiceti let způsobily, že se sociolingvistické otázky (jakými jsou vícejazyčnost, revitalizace, výuka sámštiny ve škole, právo na komunikaci v sámštině na úřadech) staly nejen otázkami veřejnými, ale také živým tématem diskusí politických, mediálních a samozřejmě i rodinných.⁹

Empirická data jsem pomocí grafického programu Illustrator zpracovala formou jazykového rodokmenu. Tuto metodu jsem vytvořila během terénního výzkumu u mluvčích nahuatlu v Mexiku (Hingarová 2003, 2009). Grafy jsem zvolila na základě symbolů zavedených v antropologickém výzkumu příbuzenství (kolečko – žena, trojúhelník muž). Symboly v rodokmenech jsem obohatila o barevnou dimenzi, která znázorňuje znalost a kompetenci v určitém jazyce/jazycích (např. červená barva symbolizuje severní sámštinu, žlutá jižní sámštinu, zelená norštinu atd.).¹⁰ Dále jsem zavedla označení jazykové kompetence u jednotlivců (červené kolečko označuje jednojazyčnou ženu – mluvčí severní sámštiny,

výsledků od jednoho respondenta. Výsledky budou k dispozici v roce 2010/11.

- 9 Zajímavé je v tomto kontextu sledovat celoplošně vysílané televizní zprávy v sámštině, ve kterých se často objevují reportáže se sociolingvistickou tematikou. Např. v červnu 2009 byla hlavní událostí zpráva, že ministryně rybnářství v Norsku pronesla poprvé veřejný proslov v sámštině u příležitosti zahájení sámského hudebního festivalu.
- 10 Rodokmeny zaznamenávají pouze kompetenci sámských a severských jazyků, nikoliv znalost „cizích“ jazyků, jako je angličtina či němčina, které se vyučují na norských školách. Pro informace o jazykových znalostech a porozumění evropským jazykům mezi Sámy odkazuji na výzkum Ravna 2000.

červenozelený symbol – bilingvní mluvčí severní sámštiny a norštiny). Za bilingvní mluvčí jsou označováni ti, kteří hovoří oběma jazyky plynně a používají je v každodenním životě. Sámštinu se obvykle naučili doma a norštinu během školní docházky. V rodokmenech jsou registrováni i rodilí mluvčí norštiny, kteří si osvojili sámštinu v dospělosti a stali se z nich aktivní mluvčí (označeno dvojbarevně s vodorovnou čarou).

Určitým problémem schematického označení bylo zaznamenat různou míru znalosti jazyka u nerodilých a pasivních mluvčích. Jelikož respondenti takovéto jazykové znalosti často zmiňovali, zavedla jsem:

- 1) částečné osvojení jazyka v dětství většinou od prarodičů – je označeno $\frac{1}{4}$ barevnosti v horním levém rohu
- 2) částečné osvojení jazyka v dětství v prostředí školy – je označeno $\frac{1}{4}$ barevnosti v dolním levém rohu
- 3) osvojení základů jazyka v dospělosti – označeno $\frac{1}{4}$ barevnosti v pravém dolním rohu.

Barevné linky mezi generacemi označují, kterým jazykem hovoří rodiče a děti mezi sebou a partneři mezi sebou. Většinou je uváděn jeden jazyk. Případy bilingvní komunikace partnerů či rodičů s dětmi nebo případy, kdy byl uveden odlišný jazyk pro komunikaci rodičů s dětmi, jsou zaznamenány dvojbarevně. V rodokmenech není graficky znázorněn jazyk komunikace mezi prarodiči a dětmi a mezi sourozenci. V případě, že si dítě sámštinu osvojilo skrze prarodiče, je to zaznamenáno v levém horním rohu. Tento jev nebyl respondenty registrován u střední a nejmladší generace. To může vysvětlovat fakt, že prarodiče a rodiče obvykle dnes sdílejí jednu domácnost, a proto nejsou děti intenzivně vystaveny pouze jazyku prarodičů. Respondenti v rozhovoru neuváděli, že by v rodinách děti odpovídaly rodičům/prarodičům odlišným jazykem, než jakým na ně oni sami hovoří.

Následující část ukáže praktické provedení jazykového rodokmenu a uvede výsledky do souvislosti se společenskou situací Sámů v norské i sámské společnosti.

RODOKMENY – VYSVĚTLIVKY

  SEVERNÍ SÁMŠTINA

  LULESKÁ SÁMŠTINA

  JIŽNÍ SÁMŠTINA

  NORŠTINA

  ŠVÉDŠTINA

  FINŠTINA

  JINÝ JAZYK

Sápmi v Norsku

Sápmi ve Švédsku

Norsko (mimo Sápmi)

Švédsko (mimo Sápmi)

 žena je jednojazyčná

 muž je od dětství dvojjazyčný

 žena je trojjazyčná

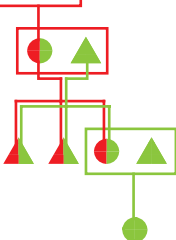
 žena hovoří sámsky, norský se naučila v dětství (u starší generace)

 muž hovoří sámsky, základy norštiny si osvojil v dospělosti nebo ve škole (u nejmladší generace)

 žena je dvojjazyčná, sámštinu se naučila v dospělosti

zesnulá generace

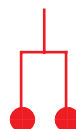
1. generace
– nejstarší

jazyk mezi partnery

2. generace
– střední

jazyk mezi rodiči a dětmi

3. generace
– nejmladší

JAZYKOVÝ RODOKMEN Z VNITROZEMÍ A POBŘEŽNÍCH OBLASTÍ SÁPMI

Celkem jsem získala data o 11 rodinách několika generací a pokolení. V tomto článku prezentuji data z 9 rodin.¹¹ Rodiny (není-li uvedeno jinak) žijí na území Norska, hovoří třemi různými variantami sámštiny a kromě norštiny jsou někteří i mluvčími švédštiny, finštiny a v několika málo případech hovoří jazyky přistěhovalců. Na první pohled je zřejmé, že jednotlivé generace sámských rodin jsou jazykově kompetentní velmi různě.

Rodokmeny můžeme rozdělit podle:

- 1) místa bydliště rodin – vnitrozemí a pobřežní oblasti
- 2) sámských jazyků – zda hovoří mluvčí jižní, luleskou anebo severní sámštinou.

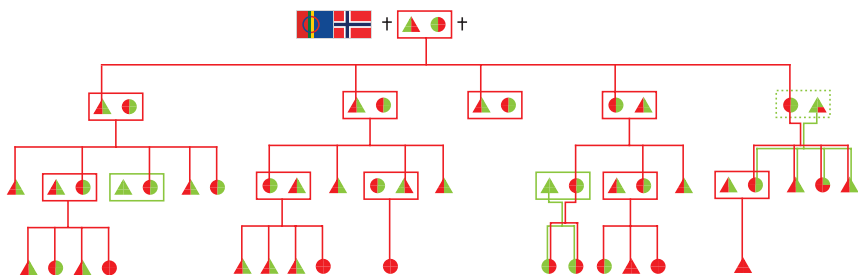
Rodokmeny 1, 2 a 3 mapují rodiny žijící ve vnitrozemí kraje Finnmarka,¹² hraničícího s Fínskem. Oblast je považována za srdce Sápmi a ve vnitrozemí v okrscích (*kommune*) Kautokeino, Karasjok, Nesseby a Tana tvoří sámská populace většinu obyvatel (někde až 90 %). V okrscích je zavedena dvojjazyčná správa a sámština je vedle norštiny úředním jazykem státních institucí. V kraji se část obyvatel věnuje tradičnímu sámskému hospodářství – chovu sobů, což je doména spojená výhradně se sámštinou. Většina místních však pracuje v běžných zaměstnáních.

Jak je vidno z rodokmenů 1, 2 a 3, vitalita sámštiny je v rodinách přímo příkladná. Téměř všichni členové rodiny hovoří sámsky a předávání řeči je zde od nejstarší generace zajištěno kontinuálně. Vysokou míru vitality dokládají monolingvní mluvčí, které tvoří nejmladší děti předškolního věku, jak je patrné v rodokmenu 1 a 2. Od konce 80. let v oblasti fungují sámské školky a řada

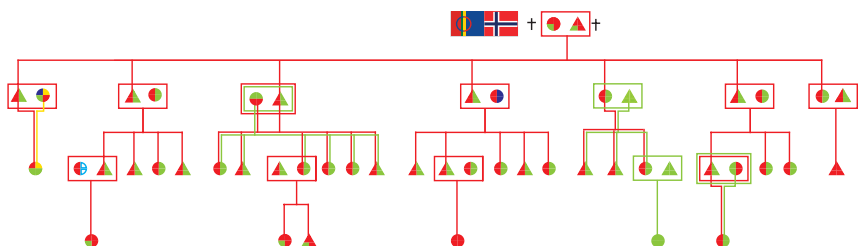
11 Data ze dvou rodin byla neúplná a čekají na revizi od respondenta.

12 Název Finnmarka je odvozen od slova *finn*, kterým Norové označovali Sámy (na rozdíl od *finne* – Fin). V překladu je to Země Sámů (dříve Laponců). Nalézá se na severovýchodě Norska.

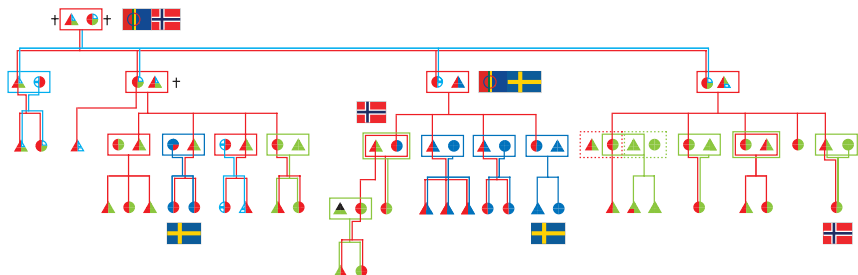
1. Rodina z vnitrozemí severního Norska

2. Rodina z vnitrozemí severního Norska

3. Rodina z vnitrozemí Norska (i Švédska)

děti si norštinu aktivně osvojuje až na základní škole. Vnitrozemí Finnmarka je v Sápmi snad jediné místo, kde nalézáme rodilé mluvčí všech generací. Ačkoliv v některých oblastech byly určité rodiny v procesu jazykového posunu (rodiče mluvili s dětmi norský), tento trend se podařilo v 90. letech zvrátit (Todal 2002, s. 195–205). Z rodokmenů je patrné, že sámské prostředí nemusí vždy motivovat nemluvící sámštiny k osvojení si tohoto jazyka, jak je zřejmé u norský hovořících partnerů (R1g2 a R2g2).¹³

Respondentka z rodokmenu 1 žije v kraji celý život, je jí 25 let, mluví plynule norský, i když v její mluvě je patrný sámský přízvuk. Dnes vychovává děti, se kterými hovoří pouze sámsky a nejmladší z nich mluvené norštině nerozumí. Druhá respondentka se do vnitrozemí provdala v 70. letech, pocházela z pobřežní sámské rodiny, která už po druhou generaci hovoří norský. Tvrdí, že se sámsky naučila velmi rychle, neboť i když přišla bez jakékoliv znalosti sámštiny, „všechny znalosti a sámský způsob myšlení jí ležely v hlavě schované“. Rodina manžela se angažovala v sámském hnutí, což pro ni bylo velkou motivací se sámštinu naučit. Třetí respondentka je ze sámsko-finské rodiny, která přišla do Norska na přelomu minulého století. Finsko-sámská dvojjazyčnost se uchovávala ve dvou generacích, třetí generace má jako rodilý jazyk sámštinu, norský se naučila ve škole a finský rozumí jen částečně.

Rodokmeny 4, 5, 6, 7 a 9 mapují rodiny z pobřežních oblastí Sápmi, kde se hovoří severní sámštinou. Sámové z této oblasti jsou nazýváni „mořští“ či „pobřežní“ (norský *sjosamer*; *keystsamer*). Sámské rodiny zde žijí roztroušené po velkých územích a v těsném kontaktu s norskou společností. Do minulého století Sámové z pobřeží početně mnohonásobně převažovali nad Sámy z vnitrozemí, dnes je tomu naopak. Úzký kontakt s norský hovořící společností byl odpradávná samozřejmostí, nicméně tlak norvegizace zde byl mnohem intenzivnější, což způsobilo, že se většina obyva-

13 Vysvětlivka: R – rodokmen, g – generace, číslo odkazuje k pořadí k sourozence/manželského páru

R1g2 = rodokmen číslo 1, druhá generace (zesnulá generace se nepočítá)

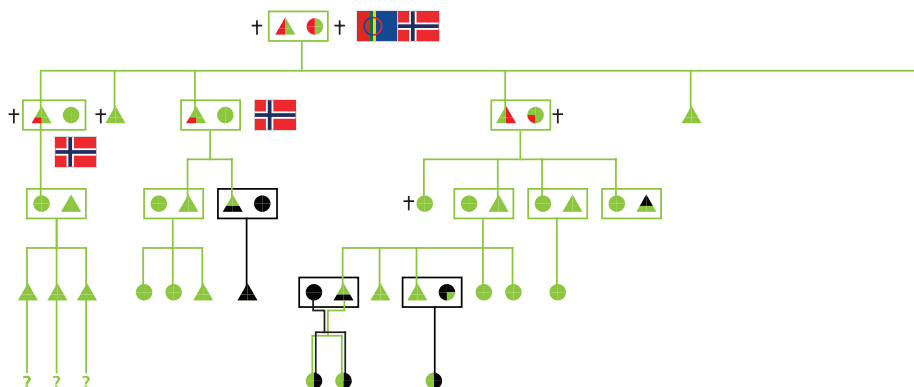
tel přizpůsobila okolí, přestala hovořit na své děti sámsky a během jedné až dvou generací došlo k jazykovému posunu. Tento trend je patrný v rodokmenu 4, 5, a zvláště v rodokmenu 9. Zdá se, že velký podíl smíšených manželství byl důvodem k značnému úbytku sámštiny v pobřežních sámských rodinách (podobně jako v jihosámské a luleské rodině).

Respondentem rodokmenu 9 byl dospělý muž, který spolu se svou sestrou používá sámštinu aktivně s jinými Sámy. Co se týče kontinuity sámštiny, stala se zlomovou generací první a druhá generace. I když v první generaci partneři pocházeli ze sámských rodin, pouze jeden pár přenesl znalost sámštiny na předválečnou generaci. Tato generace měla málo potomků. Navíc sámštinu nepoužívali partneři ani děti. Podobně na tom byla i rodina z rodokmenu 4, kde se sámština přestala aktivně používat na přelomu 19. a 20. století, a předválečná generace většinou měla už jen pasivní znalost sámštiny. Současní potomci střední a nejmladší generace jsou plně asimilovaní. Výjimku tvoří čtyři rodiny, ve kterých se ženy vdaly za sámsky hovořící partnery, sámštinu si osvojily v dospělém věku a ve třech případech ji přenašejí i na své potomky (R2g2). V této rodině jsou patrná u druhé a třetí generace smíšená manželství s norskými přistěhovalci, která vrací do rodiny vícejazyčnou kompetenci.

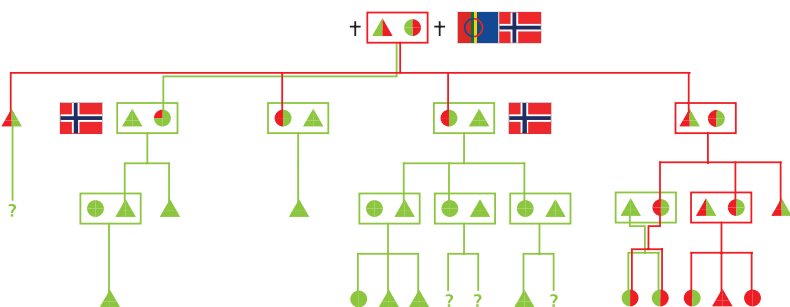
Rodokmen 6 a 7 vypovídá o tom, že ne ve všech pobřežních rodinách došlo k asimilaci. Mladá respondentka se severní sámštinu naučila od své matky a jazyk si upevnila během studií na sámských internátních školách. Po smrti matky se z rodiny sámština vytratila, otec žije s norskou partnerkou a mladší sestra se učí norský „řádým způsobem“ (*på ordentlig vis*). Rodina se věnuje chovu sobů a respondentka uvedla, že mladší sourozenci znají výrazy k chovu sobů v sámštině. Podle jejích slov mluví takovou „zamatanou sámštinou“ (*samiske ord med vri*). Ona sama absolvovala sámskou střední školu ve Švédsku a dnes hovoří plynne norský, švédsky a krom severní sámštiny rozumí luleské sámštině. Sámsky hovoří se spolužáky a s jednou tetou.

Rodokmeny 8, 10, 11 jsou dalším příkladem jazykového posunu k majoritnímu jazyku. Rodokmeny sledují jazykové chování rodin luleských (R 10) a jižních Sámů (R8 a R11).

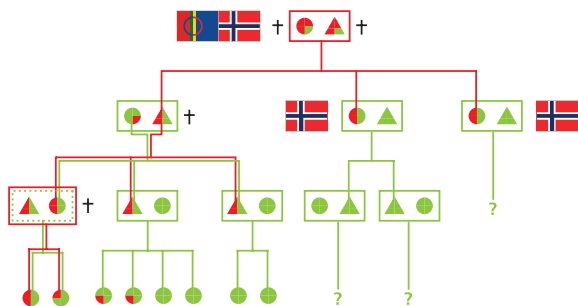
4. Rodina z pobřeží severního Norska

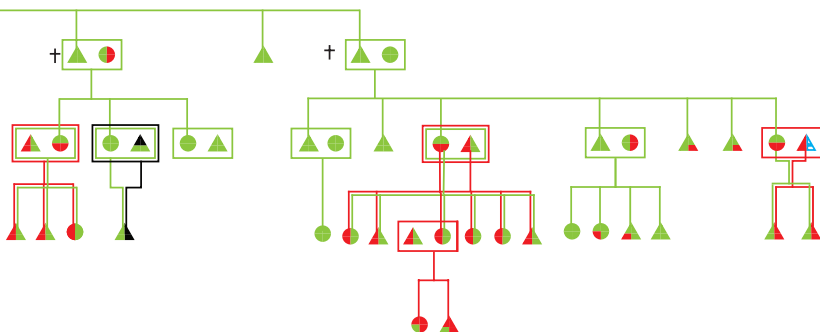
5. Rodina z pobřeží severního Norska

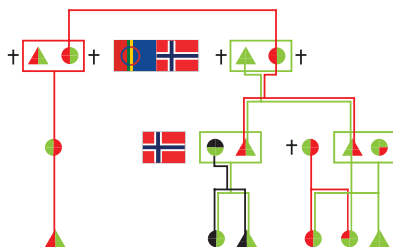
6. Rodina ze severozápadního pobřeží Norska

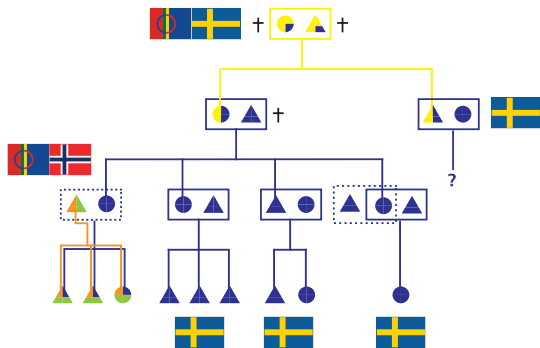
VITALITA SÁMŠTINY NAPŘÍČ GENERACEMI

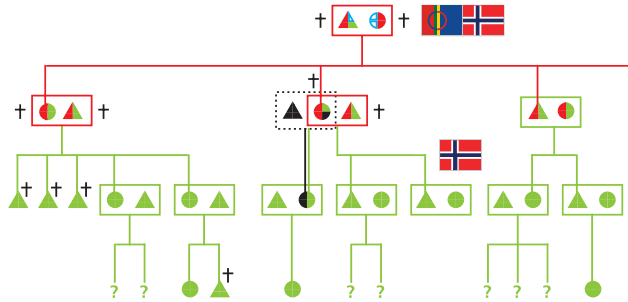
7. Rodina z pobřeží severního Norska

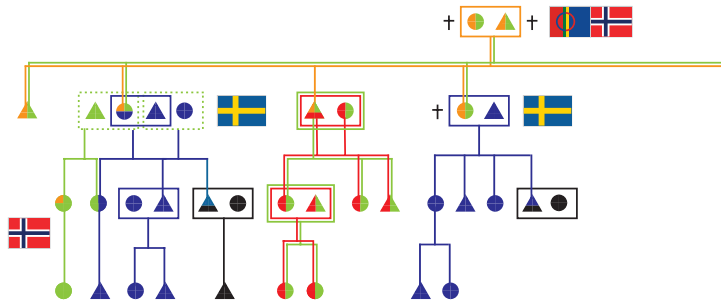
8. Rodina jihosámského původu

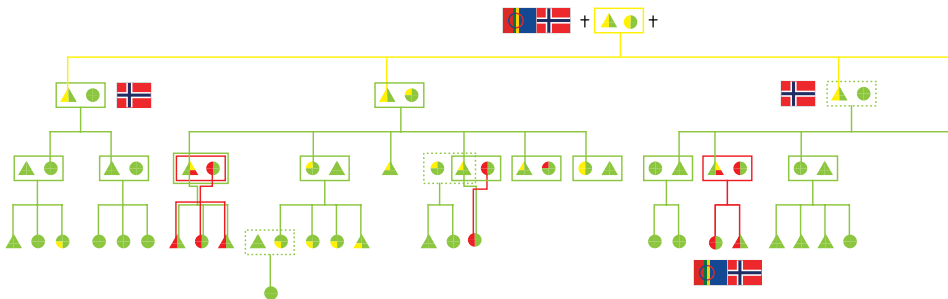
9. Rodina z pobřeží severního Norska

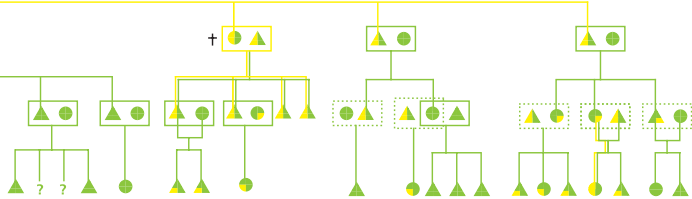
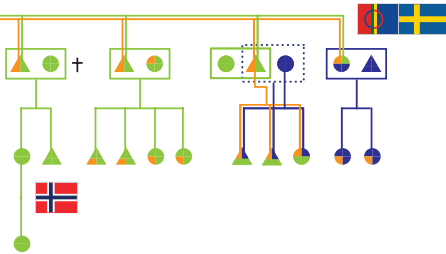
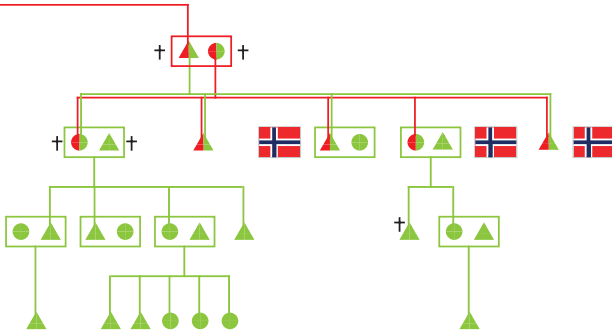
10. Rodina lulesámského původu

11. Rodina jižních Sámů

VITALITA SÁMŠTINY NAPŘÍČ GENERACEMI

Respondent lulesámské rodiny je jedním z mála mladých lidí, kteří hovoří luleskou sámštinou. (Odhad počtu mluvčích luleské sámštiny v Norsku se pohybuje kolem tisícovky osob.) Luleští Sámové žijí na území Norska a Švédska a potkal je podobný osud jako pobřežní Sámy, kteří byli vystaveni silnému tlaku asimilace. Z rodokmenu je patrné, že si příslušníci poválečné generace brali za partnery Nory a Švédy. V jednom případě je registrován sňatek luleského Sába se severosámsky hovořící ženou (R10g1), kdy se severní sámština stala jazykem komunikace mezi partnery i mezi rodiči a dětmi. U druhé generace (u osob narozených v 70. a 80. letech) je registrována revitalizace luleské sámštiny. Ve třech rodinách se děti učily či učí luleskou sámštinu ve škole, v jednom případě je sámština rodným jazykem dětí. Respondent byl vychováván ve vícejazyčné rodině – s otcem hovoří luleskou sámštinou, s matkou švédsky, se sourozenci, jak říká, „všemi jazyky dohromady“. Absolvoval sámské školy pro severní i jižní Sámy, ve kterých se naučil jižní i severní sámštině a norštině. Mladík je modelovým případem, kdy se angažovanost rodičů v sámském emancipačním hnutí promítla ve výběru sámských škol pro jejich potomky, čímž realizovali své ideály a vize o možné revitalizaci či vitalizaci sámštiny.

Obsáhlý graf jihosámské rodiny (R11) poslali dva členové této rodiny, se kterými jsem se šťastnou náhodou setkala před jejich odjezdem na rodinné setkání, a pak také po jejich návratu. Tato skutečnost mi napomohla sestavit velmi široký rodokmen několika pokolení.

Jižní Sámové žili nejdéle v těsném kontaktu s norskými a švédskými sousedy ve střední části Skandinávie. To mělo jistě neblahý vliv na uchování jižní sámštiny, protože dnes jí hovoří sotva pět stovek mluvčích z tisícovky jižních Sámů. Většina jižních Sámů obývajících pobřeží v pohraniční oblasti se rychle asimilovala, nicméně jižní Sámové se na počátku 20. století jako první politicky angažovali, založili řadu sámských organizací a upozorňovali na nepříznivou situaci sámského obyvatelstva. Z rodokmenu 8 a 11 je patrné, že předválečná generace aktivně sámsky hovořila, poválečná generace si sámštinu osvojila jen pasivně, nejspíše díky přítomnosti prarodičů. Mezigenerační předávání sámštiny bylo

nicméně ve všech rodinách přerušeno. K sámštině jako jazyku rodinné komunikace se vrátila jen jedna rodina (R11g2 předposlední zleva), zatímco část mladé generace si jižní sámštinu osvojuje prostřednictvím výuky ve škole. V rodokmenu 11 jsou registrovány tři rodiny, ve kterých severosámsky hovořící ženy určily severní sámštinu za komunikační jazyk rodiny.

Pokud si rodina uchovává jihosámskou kulturu a vazby na jazyk, je tomu tak v souvislosti se zapojením do aktivit spojených s chovem sobů. Oslovené respondentky v rodině soby chovají a poznamenaly, že jsou hlavně v kontaktu s tou částí rodiny, která se chovu sobů také věnuje. Zde byla opět zmíněna sámština v souvislosti s chovem sobů – zdá se, že tato skutečnost jistým způsobem nahrazuje chybějící funkčnost v sámštině.

DYNAMIKA JAZYKOVÉ SITUACE SÁMŮ VE 20. STOLETÍ

Data lze analyzovat z pohledu jazykového chování podle rodinné statistiky, časového horizontu a domén, pro něž se používá sámština.

1) Vliv rodinné statistiky na jazykové chování Sámů

Rodokmeny zkoumaných rodin ukazují, že generace Sámů mají poměrně vysokou míru porodnosti. U nejstarší předválečné generace měla rodina v průměru pět až šest dětí, ve druhé poválečné generaci pak tři děti a nejmladší rodiče vychovávají dvě až tři děti. Vysoký počet dětí jistě pomohl navýšit konečné počty Sámů. Rodiny z vnitrozemí například „zajišťují“ značný počet rodilých mluvčích sámštiny, kteří jednak zakládají sámsky hovořící rodiny a také, jak se ukazuje na příkladech z rodokmenů pobřežních Sámů (R4 a R5) a z rodokmenů jižních a luleských Sámů, motivují zachování sámštiny ve smíšených sámských rodinách, kde partner hovoří jen norsky. Možná právě nízký počet jižních a luleských

Sámů vedl starší i současné generace k nutnosti uzavírat manželství s norskými partnery, a to vedlo v období politiky norvegizace k nemožnosti sámštinu jako jazyk uchovat.

2) Časový horizont posledního století

Rodokmeny pokrývají tři až čtyři žijící generace Sámů, navíc zahrnují i zesnulou generaci předchůdců a celkem vypovídají o posledních sto letech, zhruba od roku 1900 po rok 2008.

Mezi jednotlivými generacemi je většinou odlišná jazyková kompetence a také strategie mezigeneračního předávání sámštiny. U zesulé generace, žijící na přelomu 19. a 20. století, je patrné, že všechny varianty sámštiny se používaly aktivně jako jazyk komunikace mezi partnery a potomky a sámština byla většinou nejsilnějším – dominantním jazykem Sámů. Nejstarší dnes žijící generace je už plně dvojjazyčná. Ve vnitrozemských rodinách je sámština i přes časový posun stále používána u všech generací. Proměna zde patrně nastala kvůli lepší znalosti norštiny a na sámsko-norskou dvojjazyčnost přešly v průběhu další generace také fínsko-sámské rodiny. V případě ostatních rodin se dnešní nejstarší generace stala „osudovou“ v předávání sámštiny – ve většině případů se rodiny z různých důvodů jazykově asimilovaly. Lze však identifikovat jednotlivé rodiny, které čelily asimilaci a jejichž potomci jsou dnes dvojjazyční, zatímco jejich bratřenci a sestřenice buď sámsky nehovoří vůbec, anebo se sámštinu učí ve volitelném kurzu na základní a střední škole.

3) Sámština v kontextu chovu sobů

Sámové jsou obvykle spojováni s chovem sobů, nicméně jen jejich malá část se tomuto odvětví skutečně věnovala a věnuje. V polovině 19. století vedlo nomádský stěhovavý život 1300 Sámů, zatímco 13 000 Sámů se živilo rybolovem a zemědělstvím u pobřeží severního a středního Norska (Friis 1861). Dnes se chovem sobů živí i nadále 10 % Sámů, z nichž všichni už žijí usedle ve vnitro-

zemí Finnmarky, a stáda stěhují ze zimních vnitrozemských pastvin na letní za pomoci skútrů, čtyřkolek a vrtulníků. Chovu sobů se věnují i jižní a luleští Sámové ve střední Skandinávii, pro které je chov sobů krom obživy i hlavním východiskem k uchování sámské identity, kultury a jazyka. V Norsku je chov sobů od nepaměti výlučným právem Sámů,¹⁴ a proto jsou odborné výrazy tohoto druhu hospodářství dodnes živé a komunikace při aktivitách spojených s chovem sobů probíhá obvykle výlučně v sámštině. V sámštině existuje například několik stovek výrazů pro barvy, vlastnosti i pohlaví sobů a tato terminologie je převzata do norské a dalších jazyků. Sámština má vypracovanou bohatou slovní zásobu i k životnímu prostředí, na kterém chov sobů závisí.

Chov sobů není pro Sámů jen předmětem obživy – tedy ekonomickou sférou, ze které mohou profitovat a kde je znalost sámštiny nezbytná. Chov sobů je také životní styl, který vytváří specifickou sámskou kulturu, již přikládají všichni Sámové velkou důležitost. Jelikož severní Sámové žijí ve více sámsky zaměřené oblasti (viz výše), chov sobů pro ně nemusel být jako v případě jižních Sámů hlavním předpokladem k uchování sámské identity, kultury a jazyka. Jak poznamenala jihosámská respondentka, muži se hlavně věnují chovu sobů, a tam je samozřejmostí používat sámštinu. Ženy, které se obvykle této činnosti nevěnují naplno, hledají svou sámskou identitu v jiných doménách. Některé se učí sámsky v kurzech pro dospělé, motivují své děti, aby se učily sámsky, anebo vedou kulturně osvětové aktivity.

Mnohdy se hovoří o sporech mezi pobřežními /jižními a horskými (dříve kočovnými) Sámů právě v kontextu definování toho, co je sámská kultura, kdo je „pravým“ Sámem apod. Od nepaměti existoval mezi pobřežními a horskými Sámů intenzivní kontakt. Jedni přecházeli v létě se svými stády k pobřeží a druzí jim

14 Chovu sobů se můžou věnovat jen ti, jejichž rodiče či prarodiče byli chovateli sobů a jejichž rodina má přidělenou oblast pro pastviny. Přes 40 % rozlehlého území Norska (severně od Trondheimu) se využívá jako pastviny sobů, přičemž se jejich počet ročně odhaduje na zhruba 200 tisíc kusů.

poskytovali zázemí, přičemž mezi oběma skupinami fungoval výměnný obchod.

Pro pobřežní Sámy bylo často jednodušší identifikovat se s norským zemědělským a rybářským obyvatelstvem, protože se s nimi cítili spřízněni víc než s horskými Sámy. To mohl být také důvod k ráznější asimilaci v pobřežních oblastech, kde sámská identita nebyla tak výrazná a odlišující jako v případě horských Sámů. Dodnes je v sámské politice patrné napětí mezi vnitrozemskými a ostatními Sámy, protože každá skupina vychází z odlišného kulturního a jazykového prostředí.

Za výsledek emancipačního hnutí lze mimo jiné považovat i to, že sámská kultura a jazyk přestaly být pevně spojovány jen s chovem sobů a dostaly se do dalších společenských domén. Teprve v posledních letech mají Sámové větší prostor projevit svou sámskou identitu. Tomu napomáhá stále větší společenská diverzifikace Sámů, kteří kromě primárního hospodářství působí také ve školství jako učitelé sámštiny, jako kulturní pracovníci, umělci či zaměstnanci sámských institucí.

SHRNUTÍ: NÁVRAT SÁMŠTINY DO RODIN, ANEBO JEN DO SPOLEČNOSTI?

I když se vícejazyčnost ve srovnání s dřívější dobou nepraktikuje v takovém rozsahu (Trosterud 2008), je v rodokmenech registrována značná jazyková rozmanitost a dynamika znalostí konkrétních jazyků, jak je ostatně potvrzují i tendence statisticky popsané ve výše uvedených výzkumech (Ravna 2000, Todal 2002). Vícejazyčnost se v jednotlivých generacích proměňuje na úrovni jedince a nukleární rodiny a v závislosti na tom, zda rodina žije ve vnitrozemí či v pobřežních oblastech.

Vícejazyčnost se promítá jak v kontextu sámština – norština: dva sámské jazyky a norština, tak i v kontextu sámština a další severské jazyky (finština a švédština). U asimilovaných rodin jsou patrné i případy návratu vícejazyčnosti – jak sámských, skandinávských, tak i přistěhovaleckých jazyků.

Z předcházející diskuse je zřejmé, že jsou pro budoucnost sámštiny rozhodující nové domény (místa), kde je možné pěstovat sámštinu a sámskou kulturu. Takováto místa jsou nazývána v sámské odborné literatuře *jazykové arény* a bezpochyby k nim patří rodina. Tradiční jazykovou arénou je prostředí spojené s chovem sobů, v poslední době se jí stávají i kulturní centra při městských úřadech a školy s výukou sámštiny. Podle odborníků jsou pro revitalizaci jazyka taková místa zásadní. Z rodokmenů jižních Sámů lze u nejmladší generace pozorovat, že k osvojení sámštiny dochází prostřednictvím jazykové arény ve školkách a školách, kde se mladá generace účastní speciální, státem garantované výuky jižní sámštiny. K další takové aréně patří sámské instituce (např. sámská vysoká škola, sámský parlament, sámský institut) a nakonec i místní úřady dvojjazyčných okrsků, kde nejenže fungují sámští odborníci, ale kde je celá agenda vedena v sámštině.

V tomto kontextu je třeba upozornit i na *rolí jednotlivců* v procesu mezigeneračního přenosu jazyka, zachování druhů sámštiny či jejich revitalizace. U vnitrozemských Sámů ke znalosti sámštiny nebylo potřeba zvláštních strategií, protože přirozeným prostředím pro osvojení sámštiny byla a obvykle stále je rodina i rámec lokální společnosti. Mnohem více úsilí však museli vynaložit Sámové žijící mimo tyto tradičně sámské oblasti. V datech lze identifikovat klíčové osoby, které mají velkou zásluhu na tom, že se v některých rodinách sámština nadále používá či se alespoň částečně revitalizuje. Klíčová osoba se vyznačuje tím, že pro své okolí vytváří příznivé jazykové situace, je nositelem jazyka a je jeho aktivním uživatelem. Patří k nim kulturní osobnosti, učitelé, politici, umělci apod. Z rozhovorů s respondenty vyplývá, že se jedná například o rodiče, který i přes omezený přístup k jazyku v okolní společnosti dokázal přenést jazyk na své potomky. To jistě, zvláště v období norvegizačních tlaků i tlaků moderní společnosti, vyžaduje důsledný a velmi motivovaný přístup. Konkrétně můžeme jmenovat otce respondenta z lulesámského rodokmenu, který hovoří se svými třemi dětmi „vymírající“ luleskou sámštinou, přičemž je navíc v jeho rodině podpora pro norsko-švédskou vícejazyčnost, protože jeho partnerka je Švédka (není pravidlem, že by potomci Švédů v Norsku hovořili švédsky). Dalším

příkladem mohou být podle slov jihosámské respondentky ženy. V rodokmenech jsou patrné dominující tendence sámských žen buď přenášet sámštinu v rodinách ve smíšených manželstvích (jak norských, tak i sámských), anebo vést potomky k revitalizaci sámštiny, jak už bylo zmíněno výše. Jak poznamenala jihosámská respondentka, muži se věnují hlavně chovu sobů a tam je samozřejmostí používat sámštinu. Ženy, které se obvykle této činnosti nevěnují naplno, hledají svou sámskou identitu v jiných doménách. Některé se učí sámštinu v kurzech pro dospělé, motivují své děti k osvojení sámštiny anebo vedou kulturně osvětové aktivity.

U rodokmenů z vnitrozemí, které nenabízejí podrobnější sociolingvistické informace, nelze klíčové osoby takto identifikovat. Klíčové osobnosti se mohou vyznačovat např. důrazným užíváním sámštiny v různých doménách, např. v mediálním a politickém prostředí, v komunikaci s dalšími Sámy atd. Můžou k nim patřit známé osobnosti, které se zasloužily o politickou emancipaci Sámů, ale také jednotlivci. Možná lze klíčovou osobu spatřit v ženě z rodokmenu (R1G3), která i přesto, že žije v severosámsky hovořícím prostředí, přenesla na svou dceru jižní sámštinu, ačkoliv se jednalo o jazyk menšiny.

ZÁVĚREM

Moje studie ukázala, že pro rodiny sámského původu je vícejazyčnost stále přítomný fenomén. Mezigenerační přenos sámštiny je nepřerušovaný v případě severní sámštiny v norskofinském pohraničí ve Finnmarce, které je tradičně považováno za nejvitalnější oblast a centrum Sápmi a kde „štafeta“ mezigeneračního přenosu nebyla prakticky nikdy přerušena. Oproti tomu rozsáhlé pobřežní oblasti severního a středního Norska, kde žijí kromě mluvčích severní sámštiny i mluvčí jižní a luleské sámštiny, byly v posledních stoletích vystaveny mnohem intenzivnějším kontaktu s norskými sousedy a hlavním důvodem přerušování mezigeneračního předávání sámštiny zde bylo uzavírání smíšených manželství.

Obrat v jazykové politice ve prospěch sámštiny nastal společně s etnickým hnutím 70. let. To úspěšně mobilizovalo sámskou mládež a sjednotilo sámskou inteligenci, která během dvou desetiletí pomohla u Sámů zvednout pozitivní sebevědomí a vytvořila i pozitivní hodnoty v sámské kultuře. Především však prosadila institucionalizaci sámských požadavků – založení politických a kulturních organizací, které zastupovaly Sámy v jednání s úřady a napomohly prolomit stereotypní a negativní postoje vůči Sámům i mezi Sámy samotnými. Sámština se začala jako jeden z hlavních nositelů sámské kultury a identity v posledních letech vracet do sámských rodin. I když bylo mezigenerační předávání jazyka v mnoha rodinách přerušeno, na příkladech z rodokmenů lze registrovat návrat sámštiny u mladé generace, která si sámštinu osvojila ve školních lavicích.

Sámské jazykové hnutí prochází intenzivním vývojem. Zdá se, že přes nepříznivé historické okolnosti, které v mnoha rodinách přirozené předávání sámštiny zastavily, je snad určitá naděje do budoucna, že započaté revitalizační snahy nepřijdou nazmar. Mnoho Sámů je přesvědčeno, že sámština je součástí jazykové mozaiky Skandinávie, kterou je nutno respektovat, chránit a hlavně také vědět o jejích úskalích.

Vizuální zpracování tematiky se ukázalo v případě obsáhlého datového materiálu o vícejazyčnosti více než relevantní. I když nabízená schematičnost vedla k jistému zjednodušení, poskytuje základní náhled do problematiky mezigeneračního přenosu u vícejazyčných rodin.

Literatura

- AIKIO, Marjut 1987: Om to minoritetspråk og flerspråkglighetsprofil er i Nord-Skandinavia. In *Nordkalotten i en skiftande värld*, K. Julku (ed.). *Studia historica septentrionalia* 14: 1/2. Rovaniemi, Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, s. 132–163

- AUBERT, Vilhem 1978: *Den samiske befolkning i Nord-Norge/The Lappish Population in Northern Norway*. Artikler 107, Oslo, Statistisk sentralbyrå/Statistics Norway
- BULL, Tove – KUSMENKO, Jurij – RIESSLER, Michael (eds.) 2007: *Språk og språkforhold i Sápmi*. Berlin, Nordeuropa-Institut
- EIRA, Inger Marie Gaup 2004: *Sámegiella Davviriekkain: stábtus- ja domenaččielggadepmi / Sami language in Nordic countries. Samisk språk i Norden*. Guovdageaidnu, Sámi Instituhtta
- HELANDER, Elina 1984: *Om trespråkelighet: en undersökning av språkvalet hos samerna i Övre Soppero*. Umeå studies in the humanities. Umeå, Umeå universitet
- HINGAROVÁ, Vendula 2003: *Vitalita současného nabuatlu*. Diplomová práce na Katedře romanistiky FF UK v Praze
- HINGAROVÁ, Vendula 2009: *Visual representation of language maintenance and shift – illustration from Nabuatl-Spanish community in Mexico*. Presented at SOAS Linguistics Conference, University of London, 3. 7. 2009
- HIRVONEN, Vuokko (ed.) 2004: *Samisk skole i plan og praksis. Hvordan møte utfordringer i O97S?: evaluering av Reform 97*. Kárášjohka, ČálliidLágádus
- HUSS, Leena 1999: *Reversing language shift in the far north : linguistic revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. Studia Uralica Upsaliensia. Uppsala, Uppsala universitet
- HYLTENSTAM, Kenneth – STROUD, Christopher 1991: *Språkbyte och språkbevarande – Om samiskan och andra minoritetsspråk*. Lund, Studentlitteratur
- RAVNA, Ellen 2000: *Iskekadeapmi sámegiela geavaheami birra: raporta / Undersøkelse om bruken av samisk språk*. Deatnu, SEG
- SAMMALLAHTI, Pekka 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka, Davvi Girji
- TODAL, Jon 2002: „jos fal gáhttet gollegielat“ : *vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-tallet*. Tromsø, Universitetet i Tromsø
- TROSTERUD, Trond 2008: *Language assimilation during the modernisation process: experiences from Norway and north-west Russia*. *Acta Borealia* 25(2), s . 93–112
- VALKEAPÄÄ, Nils-Aslak 2000: *Solen, min far*. Kautokeino, DAT

Vendula Hingarová (nar. 1976) absolvovala skandinavistiku a hispanistiku na FF UK. Od roku 2003 působí jako doktorandka na Karlově univerzitě, kde se věnuje sociolingvistickému výzkumu nahuatlu a přednáší o jazykové situaci v Latinské Americe a o menšinách ve Skandinávii. K sámské sociolingvistice se dostala přes indiánské jazyky, kdy ji začalo zajímat, jak se „dělá“ jazykové obrození v moderní době. V roce 2008 byla na stáži na Univerzitě v Tromsø a na Sámské vysoké škole v Guovdageaidnu. Na jaře 2009 organizovala kurz severní sámštiny s rodilým mluvčím poprvé na půdě UK.

